

A tanulók észleléseik alapján megállapították, hogy az alapsík látszati képe attól függ, hogy az állványtól milyen messze ülnek.

A rajzi szemléltetés után megrajzolták a citrom alakját, majd a háttér vonal meghúzásával feltüntették annak térbeli helyzetét.

Közben korrektúrát végeztem. Vigyáztam arra, hogy a rajz tükrözze az egyéni nézőpontnak megfelelő térviszonyt. A festés előtti megfigyelés a tónus- és a színviszonylatokra irányult. Először a nagy egységek (háttér, citrom és az előtér) szín- és tónusviszonylatát hasonlították össze. Megállapították, hogy a legsötétebb a háttér lila színe, ennél világosabb az előtér szürkije, legvilágosabb a citrom sárga színe. A részletek szín- és tónusviszonylatait (a citrom önárnyékos és megvilágított része, az előtéren levő vetett árnyék) a háttérhez viszonyítva figyelték meg. A próbapapírra tett színekkel állapították meg, hogy mely színekkel festenek. Felhívtam a tanulók figyelmét, hogy a citrom gömbölydedségét is vissza kell adniuk.

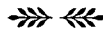
A reprodukció bemutatása — *Csók István: Amalfi* —.

A festéstechnikai eljárással kapcsolatos tanári bemutató. A festés sorrendjének megállapítása után hozzáfogtak a festéshez.

Eredménymegállapítás

A táblára helyezett rajzok mennyire fejezik ki helyesen az egyéni nézőpontnak megfelelően a citrom térbeli helyzetét. A bíráló tanuló mindig a megbírálandó rajz tulajdonosának a helyére ült, a megfigyelés után véleményt mondott.

Befejezésül még csak annyit jegyzek meg, hogy a következő órán két citromot helyeztem el az előtérben. Az egyik közelebb, a másik távolabb került a szemléltető. A csendéletszerű beállítással még jobban hangsúlyoztam a citromok (szabad formák) térbeli helyzetét.

KÖHEGYI ERZSÉBET

gyakorló iskolai igazgatóhelyettes

Kísérletek az általános iskola V. osztályában orosz nyelvi órákon

Az 1963/64-es tanévben orosz nyelvből még nem kezdhettük meg az új Tanterv és Utasítás megvalósítását. A használatban levő tankönyvek más tantervi követelmények megvalósítását szolgálják. Azonban az új tanterv szelleme nem maradhatott hatástalan munkánk megtervezésére: a régi tankönyvek adta keretek között elsősorban a beszélgetés-tanítás eredményesen járható útjait keressük.

1. A tanév munkájának megtervezése

A Szegedi Tanárképző Főiskola Orosz Tanszékének irányításával az egyik V. osztályban új alapokon szerveztük meg az orosz nyelv oktatását. A heti óraszám 3 ebben az osztályban is, tehát nem orosz tagozaton végezzük kísérleteinket. Az eddigi általános hazai gyakorlattól eltérően, a beszélgetés, az olvasás és az írás tanítását nem párhuzamosan kezdtük meg, hanem egymástól elválasztva végezzük. A tanév 33 hetét a következőképpen osztottuk be:

12 hét bevezető beszélgető tanfolyam,

a 13. héttől kezdve olvasástanítás,

a 18. héttől — írástanítás az előző két feladat rendszeres végzése mellett.

Ily módon nemcsak a beszédtanítás kap sokkal nagyobb teret, hanem a gyermekek az első legnehezebb időszakban figyelmüket csak egy feladatra, a beszélgetésre koncentrálnak. Az első nehézségeken túljutva kezdünk olvasni, majd írni. Így egyszerre csak egyfajta készség kialakítását kezdjük meg.

2. A bevezető beszélgető tanfolyam anyaga

Az első 12 héten tankönyv nélkül dolgoztunk, az órákon kellett a tanulóknak elsajátítaniuk az anyagot. A 13. héttől kezdődően az előírt V. osztályos tankönyvet használjuk. Mivel a bevezető beszélgető kurzus anyagát is az adott tankönyvből választottuk ki, az olvasás megkezdésével a tanév első harmadában elsajátított anyag ismétlődik, ugyanakkor bővül új kifejezésekkel, gazdagodik és elmélyül a tanulóknak egy-egy témakörre vonatkozó ismerete, a tanultak alkalmazását pedig valóban a készség fokára lehet emelni.

A bevezető beszélgető kurzus anyaga mintegy 120 szó különféle kifejezésekbe, „modellek”-be beépítve az alábbi témakörök szerint: Az osztályban, az iskolában; A városban, A lakás és a család; A falu; Személyi adatok. Egy-egy témakör a bevezető kurzus idején — a tankönyv szerkezetével ellentétben — egységben kerül feldolgozásra és megtanulásra, vagyis több egymás után következő órán nem keverednek egymással pl. Az osztályban és A lakás c. témakör jellegzetes szavai. (Ez nem vonatkozik, természetesen, a mindkét témakörben felhasználható szavakra, kifejezésekre: asztal, asztalon; szék, széken; szekrény, szekrényen stb.). Ezt az anyag-elrendezést a következők indokolják:

a) a tanulók otthon csak a maguk készíttette képes szótár alapján idézhetik fel az órán tanultakat, s az ilyen rendszeresség elősegíti a tartós emlékezetbe vésést, mivel az adott személyek, tárgyak, cselekvések logikus sorrendben kapcsolódnak egymáshoz;

b) a több órán szereplő, azonos tárgykörbe tartozó kifejezéseket erőltetés nélkül, természetes nyelvi környezetben sokoldalúan, változatosan lehet gyakorolni és jól megtanulni.

Nyelvtani anyag is szerepelt a programban: a helyviszonyok kifejezése „B” és „на” előjáróval „hol” kérdésre, igék jelen időben egyesszámban és többes szám harmadik személyben. Ez a minimális nyelvtani anyag a kiválasztott 110 főnév és ige kapcsolatában igen gazdag gyakorlási lehetőséget kínált, és a megszerzett ismeretek alkalmazását — szabályok tanulása nélkül — automatizálni lehetett.

3. Az órákon alkalmazott módszer

A bevezető beszélgető kurzus idején nem szavakat és nyelvtant tanultak a gyermekek, hanem kérdés- és felelet-modelleket, nyelvtani struktúrákat. Két hónap alatt az alábbi kérdés- és felelettípusokat sajátítottak el a tanulók:

Кто (что) это?

Кто (что) тут (там)?

Кто он (она, они)?

Что он делает (они делают)?

(tárggyal is összekapcsolva);

Где он? ... делает... ?

Когда он делает... ?

Как он делает... ?

Да, ...

Нет, ... не... а...

(megnevezésre, helyre, cselekvésre vonatkozóan).

Az órákon alkalmazott módszerek több neve van a szakirodalomban. Sokan a direkt módszert ismerik fel benne, Lengyelországban aktív módszerek, az uzsgorodiak pedig „tudatos gyakorlati módszer”-nek nevezik. Talán ez az elnevezés a legjobb. Miért?

Már egészen kezdő fokon beszélgetni tanulnak a gyermekek állandó gyakorlás útján, mivel aktív nyelvtudás megszerzése a cél. Nem egyszerűen formák verbális elsajátításáról van szó, hanem meghatározott formákba ágyazott tartalom tudatos elsajátításáról beszélgetés útján. A fentebb felsorolt kérdés- és feleletmodellek, az automatizált nyelvtani kifejezési formák az ismert 110 szó viszonylatában számtalan, rendkívül változatos tartalmú válaszlehetőséget rejtnek magukban. Egy-egy órán egy lexikai témakör, vagy ezen belül is valamilyen hangsúlyozott rész kerül sokoldalú gyakorlásra. A tanuló csak gondolkodás útján képes a valóságos tartalomnak megfelelő választ megadni. A helyes kifejezési forma megválasztása sem lehet önkényes éppen a valóságos tartalommal való szoros összefüggése miatt. Nem fogadunk el ilyen értelmetlen választ pl.: Мальчик пишут на доске, mikor a helyes felelet ez lenne: Девочка пишет на доске.

Az idegen nyelvű beszéd eredményes tanítása megfelelő nyelvi környezetet kíván. Már a bevezető beszélgető tanfolyam idején is alig van szükség az anyanyelvre az orosz órákon. Hogyan lehet ezt elérni? A tanárnak messzemenően alkalmazkodnia kell a tanulóknak már elsajátított szókincséhez, s ezt megfelelően fel kell használnia az új anyag rész megtanításában. A fordítás még véletlenül sem szerepelhet feladatként a tanulók számára ebben az időszakban. Az anyanyelv ilyen nagymértékű kikapcsolása rendkívül fontos: a tanulók közvetlenül az idegen nyelven való gondolkodást szokják meg. Előfordult, hogy anyanyelven ellenőrizni kellett egy-egy szó jelentéstartalmát. Pl. a statikus szemléltető kép nem mutatta egyértelműen, hogy sétál-e vagy megy-e a fiú a parkban. Egyik tanuló meg is kérdezte az órán, hogy melyik cselekvésről van szó tulajdonképpen.

A munka hatékonyságát nagy mértékben lehet növelni a kórusban való beszélgetéssel, mert ezen a módon 40–50-szeresére növelhetjük azt a szereplést, amit egy tanuló valóban orosz nyelvű beszéléssel tölt el egy órán. Megfelelő szemléltetéssel annyira egyértelművé lehet tenni a várt feleletet, hogy nyugodtan lehet az egész osztályt felhívni a válaszadásra még hosszabb mondatok esetén is, ha már jól begyakoroltuk a felhasználandó nyelvtani struktúrákat. Az óra minden egyes mozzanata alapos tervezést és szervezést kíván a tanártól, de a kórusban való beszélgetés megtervezésében rendkívül körültekintőnek kell lennie, másképpen hangzavarba fullad ez a gyakorlás. A kórusban való beszélgetés szerepelhet a számonkérés, a nem osztályzatra történt ellenőrzés, az új anyag elsajátítása vagy gyakorlása alkalmával is.

Azonban nem hanyagolható el az egyéni beszélgetés sem, hiszen tudnunk kell, milyen egy-egy tanuló kiejtése, mennyire ismeri a témát, a nyelvtani struktúrákat, mennyire képes kérdéseket feltenni, nemcsak válaszolni azokra stb.

A beszélgetés az adott szűk szókinccsel, az egyszerű tartalommal 40 percen át könnyen unalmassá és fárasztóvá válik, ha nem tesszük változatossá, játékosá a gya-

korlatokat. Beszélgethetnek „egymással” tanár és tanuló, vagy tanulók, szervezhetünk tanulói párbeszédet egy-egy tanuló, vagy egy tanuló és az osztály között. Érdemes versenyszerűvé tenni az ilyen feladatokat, mert így sokkal nagyobb érdeklődés kíséri azokat. Pl. a csapatból ki ad fel több és tartalmasabb kérdést, ki válaszol mindig hibátlanul, vagy a legtartalmasabban, legváltozatosabban. Nagyon szeretik a tanulók a „szófutballt” is. Igen élénken reagál az osztály azokra a felszólításokra, amelyek egy-egy tanuló által elvégzett feladat kiegészítésére vonatkoznak. Pl. Mit lehetett volna kérdezni még erről a képről? Hogyan lehetett volna még válaszolni erre a kérdésre? Mit lehetett volna még kérdezni a kép alapján? Mit tudunk még mondani erről a személyről? stb. Az ilyen feladatok nemcsak a korábban megszerzett ismeretek felélevenítésére, állandó ébren tartására készítetik a tanulókat, hanem jó felmérési alkalmat is jelentenek. Kiderül, hogy milyen kifejezéseket, nyelvtani szerkezeteket sajátítottak el legjobban a tanulók (hiszen azokat alkalmazzák legtöbbször), mit tud a tanulónak csak a kisebbik része, mit milyen mértékben és hogyan kell, még gyakoroltatni, mennyire képesek új, az órákon még el nem hangzott tényeket közölni a tanultak alapján. Ha a tanár pontosan fogalmazza meg utasításait, jól körülhatárolja a feladatot, mindig az óra vagy a téma legfontosabb része gyakoroltatható ilyen módon. Ezeknek a gyakorlatoknak fő erénye az ötletgazdagság, tartalmi vonatkozásokban, a gyorsaság, az ismeretek sokoldolú felhasználása.

A nyelvtant egészen másképpen tanítjuk, mint korábban. Nem szabályokból vagy paradigmákból indulunk ki és próbáljuk ezeket alkalmazni, hanem kifejezési formákat tanítunk lexikailag, s mikor már elegendő azonos típusú kifejezést ismernek a tanulók, csak ekkor utalunk bizonyos általánosításra. Pl.: „hol” kérdésre mi a válasz helyes formája. Sem az esetet, sem a képzési módot nem világítjuk meg elméletileg. Erre csak a felsőbb osztályokban kerülhet sor, de akkor sem a hagyományos módon.

4. A szemléltetés szerepe

Mivel ezen a fokon elvont fogalmakat még nem tanulunk, az anyanyelv kikapcsolásához rendkívül sok segítséget nyújtanak a tanárnak a vizuális szemléltető eszközök. A konkrét környezet tárgyai, személyei, azok cselekvései, a helyiség maga is kitűnő szemléltetési lehetőség. Ezek mellett sok szemléltető képünk van: magunk készített és gyári úton előállított applikációs képek mágneses táblával. A képek egy-egy konkrét személyt vagy tárgyat, cselekvést, helyviszonyt ábrázolnak, de vannak komplex képeink is egy-egy órára szóló, vagy egész témakört felölelő anyaghoz. A képek csak azt (azokat) ábrázolják, amire az adott órán (témakörön) belül szükség van. A képek is messzemenően alkalmazkodnak a tanulók birtokában levő kifejezési anyaghoz. A képek az adott időben lényeges dolgokra hívják fel a figyelmet, lehetővé teszik, hogy egyszerre ismerkedjenek meg a tanulók az új kifejezés tartalmával auditív és vizuális úton. Természetesen, gyakorláskor elhangzik kérdés is: Ki van még a parkban? Ki olvas még folyóiratot? stb., s a tanulóknak a már ismert anyagot kell összekapcsolniuk anélkül, hogy vizuális eszközökkel segítséget adnának a régebbi anyag felelevenítéséhez. Ilyenkor általában minden lehetséges változatot megemlítenek, s gyakran versengenek abban, kinek van jobb ötlete.

A nyelvtan tanításában is igen jól fel lehet használni a szemléltető képeket, tárgyakat. Pl. a főnevek többes száma alányesetben:

Тут ручка — Там ручки — На столе тоже ручки
Это карандаш — Это карандаши — Там тоже карандаши
Там парта — Тут парты — Там тоже парты

Az első esetben egy darabot mutat a tanár, a második esetben legalább 2–3 darabot, olykor többet is, hogy valóban érzékelni tudják, többszámról van szó.

Az auditív szemléltetésnek szintén nagy szerepe van ezeken az órákon. Nem foglalkozunk hangképzéssel, kiejtési szabályokkal ebben az alapvető időszakban, a tanulók utánzással sajátítják el a kifejezés hangképét, a kritikus hangokat is. (Egyes magyartól eltérő hangok képzésére (kemény l, lágy l, jeri) vonatkozóan kaptak a gyermekek egészen egyszerű útmutatást, azonban a fonetikai tudatosítás a szükséges mértékben csak az olvasás tanulásakor kezdődik meg.) Legfontosabb auditív szemléltető eszközünk a magnetofon, amelynek segítségével számos feladatot jobban meg lehet oldani, mint nélküle. Bár a magnetofon felhasználásának módszere még kidolgozatlan, annyi azonban határozottan megállapítható, hogy csak a tanár megfelelő irányításával segíti elő a jobb eredményt.

Most csupán általános tapasztalatok ismertetését kíséreltük meg, azonban rövidesen sor kerül konkrét óratervezet bemutatására és elemzésére is.

Eddig a kísérleteknek csak egy szakasza zárult le, jóval nagyobb eredményességgel, mint amit a hagyományos órákon el lehetett érni ennyi idő alatt mind mennyiségi, mind minőségi tekintetben. Már az első órákon képessé váltak a tanulók egyszerű párbeszédet folytatni egymással, egy-egy témakör lezárása után pedig néhány összefüggő mondattal be tudtak mutatni egész képet, helyiséget. A tanulók jól elsajátították a betervezett anyagot. Tudásuk igen nagy része aktív, bátran, gátlások nélkül beszélnek oroszul az órákon, megtanulták ismereteik sokoldalú alkalmazását. Az osztálynak szinte valamennyi tagja nagyon lelkesen dolgozik.

További feladataink sem kevésbé fontosak. Ki kell próbálni, hogyan hasznosítsuk és fokozzuk a bevezető kurzussal nyert előnyt az orosz nyelvi tanulmányok idején; mit használhatunk fel a bevált módszeres eljárásokból más osztályokban; hogyan tökéletesítsük ezeket az eljárásokat; hogyan lehet a magnetofont minél eredményesebben felhasználni a tanításban, ellenőrzésben; milyen szemléltető eszközöket tervezzünk a továbbiakban stb. Hosszú időre szóló feladatok ezek, melyek megoldásának megkezdése éppen az új tanterv követelményei miatt már nem tűrt halasztást. Reméljük, munkánk hozzájárul a korszerűbb idegen nyelvoktatás kialakításához.

Megjegyzések az összetett mondat tanításához

(VÁLASZCIKK)

A MÓDSZERTANI KOZLEMÉNYEK 1962. II. évf. 3. számában igen elgondolkodtató cikk jelent meg *Implom József* tollából. A cikk az összetett mondatok tanításával foglalkozik. Bírálja az összetett mondatok eddigi tanítását, és az új tanterv szellemében egy eredményesebb, gazdaságosabb módszer bevezetését ajánlja. Ennek az új elgondolásnak a lényege abban áll, hogy mind az alárendelt, mind a mellérendelt mondatfajtákat egy-egy órában tárgyalja. A fennmaradt óraszámot pedig teljes egészében a készségfejlesztés szolgálatába állítja.

A cikkben javasolt feldolgozás egyszerűsége, logikus felépítése és gyakorlatiassága készítette munkaközösségünket arra az elhatározásra, hogy kipróbálja a szerző elgondolásait a gyakorlatban. A több osztályban végzett kísérletünk eredményét szeretnénk most közreadni azzal a szándékkal, hogy egyrészt *megerősítsük* az elgondolás helyes-